

süre Ahmed Ağa adlı bir kişinin kâtibi oldu, aynı zamanda medresede hocalık yaptı. 1749'da Ahmed Ağa öldürülünce madî sıkıntı içine düştü. 1756'da dostu Molla Penâh Vâkîf'la birlikte Karabağ'ın Gülistan hanlığına göç ettiyse de birkaç yıl sonra tekrar Şihli'ya döndü. İki oğlu Vâkîf'ın iki kızıyla evlendiğinden onunla ilişkilerini bazan mektuplaşarak, bazan müşââre yoluyla devam ettirdi. Şihli'da bir yandan medresede ders verirken bir yandan da çiftçilikle geçimini sağlamaya çalıştı. Hayatının son yıllarında görme duyusunu yitirdi. Şihli'da öldü.

Azerbaycan edebiyatında klasik şiirle halk şiiri geleneklerinin iç içe geçmesi, aruz yanında hece vezninin de kullanılması özelliği Vidâdî'nin şiirlerinde de görülür. Koşmalarında klasik şiirin ifadelerine, mazmunlarına yer verse de bu tür şiirleri daha çok halk şiirine, âşık şiiri geleneklerine bağlıdır. Klasik tarzdaki gazellerinde Fuzûlî'nin etkisi altında kalmıştır. Gençliğinde yazdığı şiirlerde iyimserlik, hayattan zevk alma, coşkun sevgi dikkati çeker. Olgunluk yaşlarından itibaren Azerbaycan hanlarının birbiriyle savaşması, oğlunun kaza eseri kendi tüfeğinden çıkan kurşunla ölmesi, Vâkîf'ın ve dostu Şeki Hanı Hüseyin Müştak'ın haksız yere katledilmesi gibi üzücü olaylar sebebiyle bu duygular yerini kötümserliğe ve zamandan şikâyet bırakmıştır. Nitekim Müştak'ın katli dolayısıyla 1780'de kaleme aldığı "Musîbetnâme" adlı muhammesi dönemin içtimâî ve siyasî hayatını acı bir dille eleştirir. Vidâdî'nin şiirleri, Vâkîf ve çağdaşlarından Akkızıoğlu Piri ile müşââreleri halk arasında yaygındır. Şiirlerinin büyük bir kısmı ve bilhassa "Turnalar" âşıkların çalıp söylediği eserler arasında yer alır. Sade bir dille yazdığı canlı ve etkileyici şiirleri, sanatkârane ifadeler bakımından zengindir. Vidâdî'nin üstün eğitimi ve sağlam dinî bilgileri şiirlerine yansımış, dönemindeki haksızlıklara ve adaletsizliklere sessiz kalmamıştır. Şiirleri Hamit Araslı tarafından neşredilmiş (bk. bibl.) olup hakkındaki araştırmalar arasında Araz Dadaşzade'nin *Molla Veli Vidadi* adlı eserinin (Bakü 1987) özel bir yeri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Molla Velî Vidâdî, *Şeirler* (haz. Selman Mümtaz), Bakü 1936; a.mlf., *Şeirler* (haz. Hamit Araslı), Bakü 1939; *Molla Veli Vidâdî: Eserleri* (haz. Hamit Araslı), Bakü 1957; Firidun Bey Köçerli, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1978, I, 192-214; Hamit Araslı, *Azerbaycan Edebiyatı: Tarihi ve Problemleri*, Bakü 1998, s. 602-609.

YAVUZ AKPINAR

VİDİN

Bulgaristan'da tarihî bir şehir.

Bulgaristan'ın kuzeybatı köşesinin en ucunda Tuna nehrinin sağ kıyısı üzerinde küçük bir sanayi ve liman şehridir. Şehrin tarihi dolaylı biçimde Roma dönemine kadar iner ve erken Ortaçağ'da Slav-Avar işgali esnasında yıkılan, 600 yılı civarında da ortadan kalkan küçük Roman şehri Bononia ile irtibatlandırılır. 1960'larda gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar X. yüzyılda, Romalılar zamanındaki temeller üzerinde Bulgarlar'ın yeni ve sağlam bir kale inşa ettiklerini ortaya koymuştur. Geç antik döneme ait arkeolojik bulgular VI. yüzyıla kadar gitmekte, erken Ortaçağ dönemine ait ilk bulgular ise X. yüzyıldan başlamaktadır. Roma şehrinde geriye sadece Bdin şeklinde Slavlaşmış adı kalmıştır, bu da daha sonra Türkçe'ye Vidin olarak geçmiştir. Vidin Kalesi 70 x 72 m. ebadında bir alanı kaplayan, nisbeten küçük fakat ele geçirilmesini son derece zorlaştıran, Tuna suları ile doldurulmuş geniş ve derin bir hendekle çevriliydi. Bulgar Çarı Simeon idaresindeki Vidin'in piskoposluk merkezi olduğu zikredilir. Simeon'un ölümü ve I. Bulgar İmparatorluğu'nun çöküşünün (968) ardından şehir 1003 yılına kadar Bizans güçlerine karşı direndiyse de sekiz aylık bir kuşatmadan sonra ele geçirildi. Vidin'deki Bizans hâkimiyeti tekrar Bulgarlar'ın eline geçtiği 1185 yılına kadar sürdü.

Ortaçağ'larda Vidin şiddetli çatışmaların meydana geldiği bir sınır şehri olup çeşitli Macar saldırıları ve işgallerine uğradı. 1257'de Macar kralının üvey oğlu Rotislav, Vidin'i zaptederek Bulgar çarı unvanını aldı. 1260'ta Kuman / Türk soyundan gelen Konstantin Tih, Bulgaristan'ın yeni çarı oldu ve Vidin'i zaptetti, ancak bir süre sonra tekrar Macarlar'a terketti. 1263 ve 1265 yıllarında Vidin ve toprakları bir Rus olan Jakov Svetoslav'ın kontrolü altındaydı.

1266 Haziranında Macar ordusu Vidin'i ele geçirip bölgeyi yerle bir etti. Jakov, Bulgar çarı unvanıyla Macaristan'ın vasalı haline geldi ve 1272'ye kadar idarede kaldı. XIII. yüzyılın son çeyreğinde Kuman asilzadesi Şişman, Vidin Prensligi'nde yönetimi eline aldı, Kumandar ve Tatar askerleriyle birlikte Sırbistan'a saldırdı, fakat Sırp Kralı Milutin tarafından geri püskürtüldü. Milutin, Vidin ve civarını tahrip etti. 1323'te Şişman'ın oğlu Vidinli Michael Bulgar tahtına oturdu. Ondan sonra yerine İvan Aleksandr (1331-1371) geçti. İvan Aleksandr 1360'tan kısa bir süre önce Vidin'i ve çevresini oğlu İvan Sratsimir'e (Sratsimir / Sracimir) vererek bölgeyi yarı bağımsız bir prenslik haline getirdi. İvan Aleksandr ve oğlu Sratsimir de Kuman soyundandır.

1365'te Macarlar tekrar Bulgar topraklarına saldırdı, Vidin'i ve bütün bölgeyi ele geçirdi, Kral Büyük Lajos şehri bir Macar vilâyeti (Banat) haline getirdi. Macarlar, Ortodoks Bulgarları Katolikliğe geçmeye zorlamak için Fransisken keşişlerini davet edince rivayete göre 200.000 kişi mezhep değiştirdi. 1369 yılında İvan Aleksandr, Macarlar'ı Tuna nehrinin öte yanına atmak için Türkler'den yardım aldı, böylece Osmanlılar'ın Vidin'le ilk temasları gerçekleşti. Ardından Eflaklılar Vidin'e saldırdıysa da iyi korunan kaleyi zaptedemediler. Macarlar onları bölgeden çıkardı ve İvan Sracimir'i Vidin Prensligi'nin idareciliğine tayin etti. 1371'deki Çirmen savaşında Osmanlılar, Sırp'ların gücünü kırınca Sracimir Osmanlı vasalı oldu, Balkanlar'da ve Anadolu'daki çeşitli savaşlarda Osmanlılar'a yardım etti. 1396'da Macar Kralı Zsigismund kumandasında büyük bir Haçlı ordusunun Vidin önlerine gelmesi üzerine Sracimir zor durumda kaldı. Yıldırım Bayezid, Niğbolu'da Haçlı ordularını bozguna uğrattı Sracimir'i Bursa'ya götürdü, Vidin Prensligi'ni de kendi imparatorluğuna kattı. Sracimir'in ordusunun bü-

Vidin'den bir görünüş

VIDİN

yük bölümü Osmanlı hizmetine girerek sipahi, martolos ya da voynuk olarak görev yaptı. Bunlar ibadetlerini yerine getirme hususunda bir baskı görmediler. Fâtih Sultan Mehmed dönemine ait kayıtlar, Vidin sancağının Osmanlı Devleti'ne ilhakından yaklaşık seksen yıl sonra bile sancaktaki askerler içinde hristiyan Bulgarlar'ın yer aldığını gösterir (BA, MAD, nr. 18). Bu dönemlerle ilgili Ortaçağ kaynaklarında Bodino / Bidino diye anılan Vidin büyük ve güçlü bir şehir diye tanımlanır. Ancak kalesi nisbeten küçüktü. Güneyi açık bir yerleşim birimi olup muhtemelen 6 hektarlık bir alandan ibaretti. Burada duvarları 1633 yılına tarihlenen resimlerle kaplı, Ortaçağ'a ait iki küçük kilise, Sv. Petka ve Sv. Panteleimon bulunmaktaydı. Ortaçağ Vidin Prensliği topraklarında oldukça küçük birkaç kilise ve manastır (Dolna Kamenitsa, Dobridolski, Koroglas-ki vb.) mahallî Bulgar beyleri ve Kuman prenslerince himaye edilmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Bunların boyutları beylerin sahip olduğu son derece sınırlı kaynaklara işaret etmekte ve o devrin çetin ve yıkıcı tarihini yansıtmaktadır.

Osmanlı idaresinde Vidin, Tuna nehri boyunca gelecek olan saldırıları karşılamak için bir üs ve Osmanlılar'ın kuzey sınırını muhafaza etmek için bir kale işlevi görmekteydi. Vidin şehri, Doğu Anadolu'dan gelen Türk göçmenlerle iskân edilmekle birlikte bölge hemen hemen tamamen hristiyan yerleşmesi olarak kaldı. Sadece Fethülsıslâm (Kladovo) ve Banya / Sokobanya'da (bugün ikisi de Sırbistan'dadır) müslüman nüfus vardı; müslümanlara ait birkaç cami, tekke ve hamam mevcuttu. Günümüzde bunların hepsi yok olmuş durumdadır. Vidin şehri ise önemli bir İslâmî merkez haline geldi, ancak savaşlar ve yıkımlar büyümesini ve genişlemesini sık sık kesintiye uğrattı. 1408'de Çar İvan Şişman'ın oğlu Konstantin, Osmanlılar'a karşı bir isyan hareketi başlattı. 1413'te Mûsâ Çelebi'nin Vidin'i geri alma teşebbüsü o sırada Konstantin'in Vidin'i ele geçirdiğini gösterir. Vidin Kalesi'nin güneydoğu

köşesindeki kule ile kapı kulesi üzerinde günümüze kötü durumda gelen iki Arapça kitâbe Çelebi Sultan Mehmed (1413-1421) tarafından yaptırılan onarımı bildirir. Kitâbeleri tam okuyamayan Evliya Çelebi, Mehmed b. Bayezid Han adıyla sultanın ismini zikreder.

1442-1443 kışında Erdel Voyvodası János Hunyadi, Vidin'i kuşattıysa da alamadı. Vladislav'ın kâtibi Andreas de Palacio'ya ve Hans Mehrgast'a göre kendilerinin de içinde bulunduğu büyük Haçlı ordusu 1444'te altı günlük bir çatışmanın ardından Vidin'e hâkim olarak Türk nüfusun hepsi kılıçtan geçirildi, hristiyan Bulgarlar'a ise dokunulmadı, şehir tamamıyla yıkılıp yıkıldı. Sırp asıllı yeniçerinin yazdığı bir diğer çağdaş kaynakta da aynı bilgi yer alır. Bu darbeden sonra Vidin'in tekrar toparlanması uzun zaman aldı. 859 (1455) tarihli Osmanlı kayıtlarında 154 müslüman ve 187 hristiyan hânesinden, % 45'i müslüman toplam 1500-1600 kişilik bir nüfustan söz edilir. J. Nemeth'in ayrıntılı lengüistik araştırması Vidin'deki Osmanlı nüfusunun nüvesini Kuzeydoğu Anadolu'dan gelenlerin teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Bunların konuştuğu lehçe, farklı dönemlerde bölgeye gelen diğer Türk yerleşimcilerle İslâm'ı seçen Bulgarlar üzerinde de etkili oldu. Fâtih Sultan Mehmed zamanından kalma bir deftere göre Vidin garnizonu hepsi müslümanlardan meydana gelen 74 muhafız ile 192 müsellemden ibaretti (BA, MAD, nr. 18). Vidin sancağının toplam askerî gücü 107 timarlı müstahfiz ve müsellemler yanında hristiyan martolos ve voynuk diye kayıtlı 478 kişiden meydana geliyordu. Böylece sancakta 837 kişilik önemli bir Osmanlı gücü mevcuttu ve bunun % 56'sını hristiyan Bulgarlar teşkil ediyordu.

1502'de Vidin şehri Macar saldırıları neticesinde yeniden tahribata mâruz kaldı. Daha sonra II. Bayezid devrinde kale tamir edildi. Sekiz köşeli geniş kulesinin kuzeybatı tarafında bulunan 908 (1502-1503) tarihli büyük kitâbe Sultan Bayezid b. Mehmed Han adınadır. Kalenin ana girişi yine

aynı döneme ait bir Osmanlı yapısıdır. II. Bayezid'in isminin geçtiği bir kitâbe -kaleyi daha fazla Bulgarlaştırmak için olsa gerek- elli yıl önce yerinden çıkarılmıştır ve kitâbenin yer aldığı dikdörtgenimsi oyuk hâlâ görülebilmektedir. 1530'da Vidin'de 308 müslüman, 246 hristiyan, yedi yahudi ve beş Latin (Dubrovnikli) toplam 561 hâne (% 55'i müslüman 3700-3900 kişi) tesbit edilmiştir (BA, TD, nr. 370, s. 567). Bu kayıttan ayrıca şehirde iki cami, yedi mescid, iki hamam, dört zâviye ve yirmi dokuz mahallenin yer aldığı zikredilir. XVI. yüzyılın ortalarında Sofyalı Bâli Efendi'nin müntesiplerinden Halepli Şeyh A'mâ Bâli, Vidin ve çevresinde Halvetiyye tarikatını yaymaya başladı. Şeyhin nüfuzu o dereceye vardı ki Eflak Voyvodası Mircea Ciobanul (veya Petru cel Tânăr) sık sık ona danışır ve mükâfat olarak kendisine pahalı hediyeler verirdi. Barış içinde geçen XVI. yüzyılda Vidin hızlı bir ilerleme kaydetti. 1585 tarihli tahrir defteri Vidin'de 669 müslüman, 269 hristiyan, otuz bir yahudi, yirmi yedi Roman (Çingene) toplam 996 hânenin bulunduğunu gösterir. Bu rakamlara göre garnizonla birlikte % 67'si müslüman olan 5-6000 civarında nüfus mevcuttu. Todorov ve Stojanović, Vidin'in XVI. yüzyılın sonundaki nüfusunu yerine ve zamanına göre oldukça büyük nisbette 9000 olarak tahmin ederler.

Vidin Osmanlı-Habsburg savaşları sırasında uzun bir aradan sonra yeniden saldırılara uğradı. 1595'te Eflak Voyvodası Mihai Viteazul şehri kuşattı, ancak başarılı olamadı. 1596'da Erdel kumandanı Farkas da aynı âkıbete uğradı. 1598'de Mihai, Vidin yakınlarındaki Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratarak şehre girdi ve buradaki 12.000 evin tamamını yakıp tahrip etti, fakat kale Türkler'in elinde kaldı. Bu felâketten sonra Vidin tekrar inşa edildi ve büyüdü. 1659'da Niğbolu Katolik Piskoposu Philip Stanislavov burayı, beş kilisesi bulunan 1500 hânelik Ortodoks Bulgar yanında dört büyük camisi olan 2000 Türk hânesinden ibaret bir yer diye tanıtır. Evlerin sayısı yüksek görünmekle birlikte nüfusta müslüman kesimin hâkim rolü dikkati çeker. 1662'de Vidin'i ziyaret eden Evliya Çelebi burada on dokuz müslümanlara, dördü hristiyanlara, biri de yahudilere ait yirmi dört mahalle, 4700 ev, yirmi dört cami ve mescid, yedi medrese, on bir mektep, yedi tekke, üç han, iki hamam bulunduğunu yazar. Vidin halkı çok zengindi ve sofralarından misafir eksik olmazdı. Evliya Çelebi'nin verdiği ev sayısı abartılı görünmekle birlikte kalenin tasviri ve boyutlarıyla ilgili bilgileri doğrudur.

Vidin Kalesi
(Fotoğraf:
Angel
Yordanov)

XVII. yüzyılın ikinci yarısında bir Rus esir Vidin'in çok büyük bir kalesinin bulunmadığını, kalenin eski zamanlarda inşa edildiğini ve civarındaki varoшта sur olmadığını belirtir. 1689 Ekiminde hristiyan birliğiyle yapılan savaşlarda Margrave Ludwig von Baden, Fethülislâm ve Florentin ile birlikte Vidin'i savaştan ele geçirdi. Fakat bir yıl geçmeden Karaman mutasarrıfı Dursun Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı kara ordusuyla Mezemorta Hüseyin Paşa kumandasındaki Tuna donanması Vidin'i geri almayı başardı. Karlofça Antlaşması'nda da (1699) Vidin Osmanlılar'da kaldı. 1138 (1726) tarihli *Cizye Defteri*, XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyılın ilk dönemlerinde şehrin hristiyan nüfusunun arttığını gösterir. Beş hristiyan mahallesinde 1008 yetişkin erkek nüfus mevcuttur. Bunun yanında 564 kişi ya kayıptır ya da geçici ziyaretçilerdir. Yirmi kişilik bir yahudi erkek grubu da vardır. Bu rakamlara göre şehirde toplam gayri müslim erkek sayısı 1119'a ulaşmaktadır, bu da 3400-3900 kişi demektir (BA, D. CMH, nr. 26738, s. 22-29).

1718'de Pasarofça Antlaşması ile Vidin sancağının kuzeybatı kısmını (Timok bölgesi) içerecek şekilde bütün Kuzey Sırbistan, Osmanlı idaresinden Habsburg İmparatorluğu'na geçti. Aynı yıl Eflak'ın batı kısmı, Tuna'nın hemen karşısındaki Oltenia da Habsburglar'ın idaresine girdi. Bu değişiklikler Vidin'in stratejik önemini büyük ölçüde arttırdı. Eski kale topçu bataryaları ve tabyalarla güçlendirildi. Aynı zamanda sivil yerleşme yeri taşlarla desteklenmiş topraktan yapılmış güçlü bir istihkâmla, Tuna nehrinden alınan su ile doldurulmuş hendeklerle ve sekiz güçlü tabya ile çevrelendi. Biri kalede, diğeri etrafı yeni çevrilmiş bir alan olan Pazar Kapısı'n-

da mevcut iki Osmanlı kitâbesi bu istihkâmın 1132-1136 (1720-1724) yıllarında inşa edildiğini göstermektedir. Ağır işlerin çoğu, kendilerine sağlanan bazı vergi kolaylıkları karşılığında kırsal kesimdeki halktan tutulan işçilere yaptırıldı. Bu zor işlerin acı hatıraları mahallî dilde söylenen "Vidin'e taş taşımak" deyiminde yaşar. 1738'de Habsburglar'la yapılan ikinci savaşta Vidin yeni gücünü gösterdi ve ayakta kaldı. Ertesi yıl, Belgrad Antlaşması'yla Habsburglar Sırbistan ve Oltenia'yı boşaltmaya zorlandı, böylece Vidin üzerindeki baskı kalkmış oldu. Savaşın ardından Osmanlılar, kuzeyden ve güneyden şehrin ana girişlerini korumak için birbirinden ayrı Kumkale ve Gazibayır Kalesi'ni inşa ederek Vidin surlarını daha da güçlendirdi.

1795-1807 yılları arasında Vidin Pazvandoğlu Osman tarafından yönetildi. Bu güçlü derebeyi kendini müslümanlara ve mahallî Bulgar halkına sevdirmeyi başardı. Her iki grup onu dürüst, âdil ve koruyucu olarak telakki etti. III. Selim Osman Bey'in kendi başına hareketleri karşısında üzerine asker yolladı. 1798'de 80.000'in üstünde bir Osmanlı ordusu Vidin'i sekiz ay boyunca kuşattı, ancak istihkâmın dış hatlarını ve önündeki bataklığı aşamadı. Pazvandoğlu daha sonra devlete bağlılığını bildirdi ve 1807'deki ölümüne kadar idaresini devam ettirdi. Vidin'de birkaç mektep, çeşme, cami, barakalar, bir Bektaşî tekkesi, zengin bir halk kütüphanesi ve özellikle yazın çok sıcak aylarda halka soğuk içme suyu ve şerbet temin eden bir vakıf bıraktı.

1828'de Maximilian Thielen, Vidin'i Avrupa Türkiyesi'nin en güçlü kalelerinden biri ve Ortodoks piskoposunun oturduğu yer olarak tasvir eder. Şehrin birkaç camisi, pek çok kilisesi ve müstahkem şehir

içinde bir kalesi vardır. Bu dönemde Vidin'de el sanatları, ticaret ve balıkçılıktan geçen 25.000 kişi yaşamaktadır. 1854'te Osmanlı Valisi Sâmî Paşa, Vidin'de zengin bir tarihî silâh koleksiyonunu barındıran Bulgaristan'ın en eski müzesini kurdu. 1286 (1869) tarihli *Salnâme*'de şehirde yirmi dört cami, beş kilise, bir sinagog, beş hamam ve 1598 dükkânın mevcudiyeti bildirilir. 1876'da Aubaret ince gümüş ve altın işlemeciliğinin şehrin önde gelen özelliği olduğuna, Bulgarlar'ın ve yahudilerin kontrolündeki ticaretin ilerlediğine işaret eder. 1290 (1873) tarihli *Tuna Vilâyeti Salnâmesi* (s. 166-167), Vidin'in 2129 müslüman ve yahudileri de içine alan 1399 hristiyan hânesi bulunduğunu gösterir. Böylece şehirde % 55-60'ı müslüman olan 16-17.000 nüfusun yaşadığı anlaşılar.

1873 salnâmesinde Kırım savaşı (1853-1855) önce Vidin kazasının altmış dört köyü kapsadığı, Türkçe konuşan müslüman ahalinin sadece Vidin şehrinde ve Akçar ile Florentin köylerinde olduğu zikredilir. Akçar bir palankaya sahiptir, Florentin'in ise Ortaçağ'dan kalma küçük bir kalesi vardır. Kırım savaşı (1853-1855) ardından 300 kişilik Kırım Tatar nüfusu Akçar'da ve üç köyde yerleşti. 1864'te yaklaşık 200 Çerkez ailesi Vidin kazasında yeni inşa edilen Midhat Paşa ve Sabri Paşa köylerine iskân edildi. 1873'te Vidin kazasının bütün nüfusu % 36'sı müslüman olan 7900 hâne kadardı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Vidin, Rus ordusuna karşı sekiz ay boyunca direndi, ağır bombardımandan büyük hasar gördü. Kale Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra teslim oldu ve yeni kurulan Bulgar Prensiği'ne bağlandı. Müslüman nüfusun büyük bölümü Türkiye'ye göç etti. Şehir ise ciddi bir gerileme yaşadı. Savaşın ardından istihkâmın güney tarafının yarısı imha edildi, derin hendek moloz ve toprakla dolduruldu. 1885'te cereyan eden Sırp-Bulgar savaşı esnasında daha önce Pazvandoğlu tarafından yaptırılan istihkâmın dış hattı yenilendi ve bugünkü görünümünü aldı. 1885-1886 savaşında Sırp hücumlarına karşı önemli bir engel teşkil etti.

Bulgarlar'ın 1887'de yaptıkları sayıma göre Vidin'de nüfus dağılımı şöyleydi: 8020 Bulgar, 3487 Türk, 1323 yahudi, 329 Çingene ve 1613 diğerleri. Bağımsızlıktan itibaren Türkler'in oranı % 60'tan % 24'e düştü ve onların boşalttığı yerleri köylerden gelen Bulgarlar doldurdu. 1934'te şehir büyüye de nüfus karışımı tam anlamıyla değişti. Bulgarlar sayılarını iki misline çıkardı, buna karşılık Türkler ve yahu-

Pazvandoğlu
Camii
ve Kütüphanesi –
Vidin

VİDİN

dilerin sayısı yarıya indi. 1934'te 15.462 Bulgar, 2167 müslüman (üçte biri Çingene), 599 yahudi ve 237 diğeri vardı. Böylece Ruslar'ın eline geçmesinden yarım asır sonra Vidin Osmanlı döneminin son yıllarındakinden daha küçük hale geldi.

1939'da Çankov Vidin'deki tekstil, porcelen, gıda üretimi ve tütün gibi hafif sanayi ile terzilik, ayakkabıcılık ve marangozluk gibi el sanatlarının varlığından söz eder. Vidin'deki Osmanlı mimari eserlerinin ortadan kaldırılması tedrici bir seyir takip etti ve 1908'de on iki cami hâlâ ayakta idi. 1970'lere kadar Vidin'de dört cami bulunmaktaydı: XVIII. yüzyıldan kalma Mustafa Paşa Camii, 1215'te (1800) Pazvandoğlu'nun annesi Rukiye Hanım tarafından tekrar inşa ettirilen Akcamii, 1216 (1801) tarihli Pazvandoğlu Osman Camii ve 1856 tarihli Yahyâ Bey Camii. 1970'li yıllarda, 1724'teki sur inşaatından kalma İstanbul Kapısı restore edilerek ve Ortaçağ görünümünü verilerek XIV. yüzyıla ait Çar Sratsimir Kalesi diye tanımlandı. Günümüzde ise sadece restore edilen Pazvandoğlu Camii ayakta. Pazvandoğlu'nun kurduğu kütüphanedeki kitaplar Sofya Millî Kütüphanesi'ne taşındı, ancak kubbeli orijinal kütüphane binası caminin yanında varlığını sürdürmektedir. 2001 Martındaki nüfus sayımına göre bütün Vidin bölgesinde Türkçe konuşan yalnızca 139 müslüman nüfus vardı. Ağırlıklı askerî tarihine karşılık Vidin bazı meşhur Osmanlı âlimlerinin doğduğu yerdir. Bu silsile, II. Bayezid zamanında tamir edilen Vidin Kalesi'ndeki bazı kitâbelerin metinlerini hazırlayan ve diğer bazı tarih beyitleri yazan Zarîfî Çelebi ile başlar. Ayrıca XVII. yüzyılın sonlarında yaşayan Çorbacızâde Mehmed, *Kelîle ve Dimne*'yi Türkçe'ye çeviren, bunun yanında Pazvandoğlu ya da Vidinli Mustafa Efendi (ö. 1855) kütüphanesiyle camisinin günümüzde de muhafaza edilen kitâbelerini yazan şair İbrâhîm Mâhîr Efendi, devlet adamı ve matematikçi Hüseyin Tevfik Paşa'nın da anılması gerekir. Velûd bir müellif olan Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi de Vidin'de çalışmış ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı yıl burada vefat etmiştir (1881). Vidin idarî biriminin merkezi olan şehirde 2011 yılında 48.071 nüfus mevcuttu.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 167-170; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 336, 369; M. F. Thielen, *Die europäische Türkei ein Handwörterbuch für Zeitungsleser*, Wien 1828, s. 307-308; Zinkeisen, *Geschichte*, VII, 230-253; K. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876, s. 486-

503; *Acta Bulgariae Ecclesiastica 1565-1799* (ed. E. Fermentdžiu), Zagrabiae 1887, s. 259-266; P. Syrkou, *Opisanie Turečkoj Imperii, sostavlenoe russkim bivšim v plenu u turok vo vtoroj polovine XVII veka*, St. Petersburg 1890, s. 32; D. Cuhlev, *Istorija na Grad Vidin*, Sofia 1932; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Bălgarija*, Sofia 1939, s. 77-78; D. Djonova, "Vidin, Historische Übersicht", *Antike und Mittelalter in Bulgarien* (ed. V. Beševliev – J. Irmischer), Berlin 1960, s. 189-202; B. Nedkov, *Bălgarija i sâsednite zemi prez XII v. spored "Geografijata" na Idrisi*, Sofia 1960, s. 79; T. Zlatev, *Bălgarskite gradove po reke Dunav prez ephata na Văzrazdaneto*, Sofia 1962, tür.yer.; E. R. Tappe, *Documents Concerning Rumanian History (1427-1601)*, Collected from British Archives, London 1964, s. 79; J. Nemeth, *Die Türken von Vidin, Sprache, Folklore, Region*, Budapest 1965; D. Bojanić-Lukać, *Vidin i Vidinskij Sandžak prez 15-16 vek*, Sofia 1975; A. Kuzev – V. Gjuzelev, *Bălgarski srednovekovni gradove i kreposti*, Varna 1981, s. 98-115; J. V. A. Fine, *The Late Medieval Balkans*, Ann Arbor 1987, s. 171-184, 220-229, 366-368; I. Vásáry, *Cumans and Tatars, Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*, Cambridge 2005, tür.yer.; R. Gradeva, "Osman Pasvantoğlu of Vidin: Between Old and New", *The Ottoman Balkans: 1750-1830* (ed. Frederick F. Anscombe), Princeton 2006, s. 115-161; a.mlf., "Between Hinterland and Frontier: Ottoman Vidin, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *The Frontiers of the Ottoman World* (ed. A. C. S. Peacock), Oxford 2009, s. 331-351; a.mlf., "War and Peace Along the Danube: Vidin at the End of the Seventeenth Century", *OM*, XX (LXXXI)/1 (2001), s. 149-175; V. H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Besieged*, London 2007, s. 219-224; Hristijan Atanasov, *Hristijani: Evrei vav Vidinsko, Džizie opisi na Vidinskiya sandžak ot 20-te godini na XVIII vek*, Sofia 2010; P. Nikov, "Istorija na Vidinskoto Knjažestvo do 1323 godina", *Godišnik na Sofijskija Universitet, Istoriko-Filologičeski Fakultet*, XVIII/8, Sofia 1922, s. 3-124; P. Miyatev, "Les monuments Osmanlis en Bulgarie", *RO*, XXIII (1959), s. 7-28; Stamen Mihailov, "Arheologičeski proučvanija na kreposta Baba Vida", *Arheologija*, III/3, Sofia 1961, s. 1-8; A. Kuzev, "Die Beziehungen des Königs von Vidin Ivan Sracimir zu den Osmanischen Herrschern", *EB*, VII/3 (1971), s. 121-124; a.mlf., "Vostanie Konstantina i Fružina", *Bulgarian Historical Review*, II/3, Sofia 1974, s. 53-69; I. Božilov, "Zur Geschichte des Fürstentums Vidin", *Byzantinobulgarica*, IV, Sofia 1973, s. 113-119; M. Stajnova, "Ottoman Libraries in Vidin", *EB*, XV/2 (1979), s. 54-69; M. Kiel, "The Date of Construction of the Library of Osman Pasvantoğlu in Vidin. A Note on the Chronogram of the Ottoman Inscription of the Library and the Identity of its Poet", a.e., XVI/3 (1980), s. 116-119; V. Gjuzelev, "Beiträge zur Geschichte des Königreiches von Vidin im Jahre 1365", *Südost-Forschungen*, XXXIX, München 1980, s. 1-16; Y. D. Spisarevska, "Novi Dokumenti za Deynostta na Italianski Targovec vav Vidin v Načalnoto na XVI vek", *Izvestiya Narodna Biblioteka Kiril i Metodij*, XVI, Sofia 1981, s. 623-636; R. Zens, "Pasvantoğlu Osman Paşa and the Paşalık of Belgrade, 1791-1807", *IJTS*, VIII (2002), s. 89-104; Svetlana Ivanova, "Widin", *EI²* (İng.), XI, 206-208.

MACHIEL KIEL

VİKÂYETÜ'r-RİVÂYE

(و ق ا ي ا ي ا)

Burhânüşşeria Mahmûd

b. Sadrüşşeria el-Evvêl Ubeydullah el-Mahbûbî el-Buhârî'nin

(VII-VIII./XIII-XIV. yüzyıl)

Hanefî mezhebinin

temel metinlerinden biri olan eseri.

Kısaca *el-Vikâye* olarak bilinen *Vikâyetü't-t-r-rivâye fi mesâ'ili'l-Hidâye*, Hanefî mezhebinde "mütûn-i erbaa" veya "mütûn-i selâse" diye anılan özlü fıkıh metinleri (*DiA*, XIII, 16) arasında yer alır. Eserin müellifinin kimliği konusu, gerek günümüze ulaşan nüshalarında gerekse biyografik / bibliyografik kaynaklarda farklı bilgilerin yer alması sebebiyle çok tartışılmıştır. *el-Vikâye*'nin Sadrüşşeria es-Sânî tarafından yapılan *en-Nukâye* adlı muhtasarını şerheden Hanefî fakihî Kuhistânî ile Kâtib Çelebi ve Leknevî müellifin Burhânüşşeria Mahmûd b. Sadrüşşeria el-Evvêl olduğu kanaatindedir (*Câmî'u'r-rumûz*, s. 10; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2020; *Umdetü'r-rifâye*, I, 105-106). Diğer bazıları ise eseri Burhânüşşeria Mahmûd'un kardeşi, *el-Hidâye* şârihlerinden Tâcüşşeria Ömer b. Sadrüşşeria el-Evvêl'e nisbet etmektedir. Bu iki kardeş biyografi eserlerinde genellikle karıştırılmış ve Tâcüşşeria lakabı Ömer'e değil Mahmûd'a izâfe edilmiştir (Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, vr. 273^{a-b}; Leknevî, I, 97-106). Tâcüşşeria'nın oğlu Mes'ûd b. Ömer Burhânüşşeria'nın kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten *el-Vikâye*'nin kendisi için telif edildiği Sadrüşşeria es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd dünyaya gelmiştir. Dede Burhânüşşeria *el-Vikâye*'nin mukaddimesinde, torunu Sadrüşşeria'nın temel eğitimi için ezberlediği metinlerin yanında fıkıhta da bir metin ezberlemesini arzuladığını, fakat kendisini tatmin edecek bir metin bulamadığından bu eseri kaleme aldığını söyler (Sadrüşşeria, I, 4). Sadrüşşeria da *Şerhu'l-Vikâye*'nin mukaddimesinde (I, 4) dedesi eseri telif ederken bir yandan da kendisinin onu ezberlediğini, bir anlamda ezberle telifin paralel yürüdüğünü kaydeder. Sadrüşşeria hem bu eseri hem *el-Vikâye*'yi özetlediği *en-Nukâye*'nin mukaddimesinde *el-Vikâye* müellifini "dedem Burhânüşşeria Mahmûd b. Sadrüşşeria" şeklinde açıkça yazmış, ayrıca baba tarafından dedesinin lakabını Tâcüşşeria diye kaydetmiştir (Sadrüşşeria, I, 3-4; Kuhistânî, I, 9-10; Ali el-Kârî, I, 37-38). Bu da *el-Vikâye* müellifinin, onun anne tarafından dedesi Burhânüşşeria Mahmûd